

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-82>

УДК 343.8:341.231.4

Байда А.О., Петрівна Л.С.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті проаналізовано передбачені кримінальним законодавством України підстави звільнення від покарання у виді довічного позбавлення волі. Встановлені основні недоліки у процесі застосування норм щодо звільнення довічно ув'язнених на прикладі судової практики. Розкрито невідповідність положень Кримінально-виконавчого кодексу України (в частині умов, що стосуються звільнення осіб від покарання у виді довічного позбавлення волі) Конвенції з захисту прав людини та основоположних свобод. Зазначено правову позицію Європейського суду з прав людини стосовно інституту довічного позбавлення волі. Досліджено світовий досвід врегулювання проблеми щодо забезпечення права довічно засуджених осіб на можливість дострокового звільнення від відбування покарання. Запропоновані можливі шляхи вирішення даної проблеми в Україні.

Ключові слова: довічне позбавлення волі, підстави звільнення, ЄСПЛ, порушення прав людини.

Bayda Anton, Petrivna Liudmila

National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Mudryi

PUNISHMENT IN THE FORM OF IMPRISONMENT FOR LIFE AS A VIOLATION OF HUMAN RIGHTS

Summary. The article analyzes the grounds for exemption from punishment in the form of life imprisonment provided by the criminal legislation of Ukraine. The statistics of the world ranking on the number of convicted persons in the form of life imprisonment and the place of Ukraine in it (in the part concerning life-sentenced people who "have no hope" for exemption from serving this type of punishment) are presented. The legally stipulated obligations of the state to the European Union and citizens of Ukraine, which establish the primary guarantee of observance of human rights and fundamental freedoms. The main shortcomings in the application of the norms for the release of daughters of incarceration on the example of judicial practice are established. The discrepancy between the provisions of the Criminal-Executive Code of Ukraine (in terms of the release of persons from the sentence of life imprisonment) of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The key decisions of the European Court of Human Rights regarding the violation of the rights of the prisoners of life and the recommendations of the court for the termination of restrictions and restoration of such rights are analyzed. The legal position of the European Court of Human Rights regarding the institution of life imprisonment is indicated. The world experience in solving the problem of providing the right of life sentenced to the possibility of early release from serving a sentence is investigated. Possible ways of solving this problem in Ukraine are suggested. On the basis of the analysis of issues arising from the need to provide lifelong prisoners with the right to early-release from serving a sentence, the need to improve the provisions of the Criminal-Executive Code and the Criminal Code of Ukraine has been identified.

Keywords: imprisonment for life, grounds for dismissal, ECtHR, violation of human rights.

Постановка проблеми. Відповідно до Конституції України утвердження та забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави.

У статті 28 Основного Закону закріплено загальну норму міжнародного права: «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [4], проголошену у статті 5 Загальної декларації прав людини, статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, статті 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [1; 2; 3].

Спираючись на принципи міжнародного права, цю норму слід оцінювати з урахуванням тлумачення статті 3 Конвенції Європейським судом з прав людини, який вимагає існування законодавчо передбаченої реалістичної перспективи звільнення засудженого до довічного позбавлення волі.

Відповідно до практики ЄСПЛ, покарання за злочин у виді довічного позбавлення волі порушує вищезазначені норми міжнародного права у тому випадку, якщо держава не забезпечує право на звільнення від такого покарання.

Саме така проблема існує в Україні майже 28 років. Вітчизняне законодавство не передбачає достатніх підстав для застосування такого права. Положеннями Кримінально-виконавчого кодексу України закріплені умови звільнення від покарання, що можуть застосовуватися до осіб, що засуджені до довічного позбавлення волі, але дійсність доводить, що це швидше винятки, чим правила.

Саме внаслідок такої національної практики Європейський суд з прав людини 12 березня 2019 року у справі «Петухов проти України» одностайно ухвалив, що мало місце порушення ст. 3 (заборона нелюдського чи такого, що прини-

жує гідність, поведження) Європейської конвенції про права людини, тому що пан Петухов не мав перспективи звільнення і можливість перегляду його довічного ув'язнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці дане питання у тій чи іншій мірі стало предметом дослідження таких науковців, як О. Беца, Н. Коломієць, І. Саленко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином доля вирішення вищезазначеної проблеми необхідно визначити основні шляхи забезпечення довічно ув'язнених осіб на можливість дострокового звільнення від відбування покарання.

Мета статті. Метою даної роботи є аналіз підстав для звільнення від покарання у вигляді довічного позбавлення волі та недоліків при можливості їх застосування, що породжують порушення прав людини. А також дослідження світового досвіду вирішення даної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до нещодавніх досліджень, Україна посідає перше місце серед 50 європейських країн за кількістю осіб, що отримали покарання у вигляді довічного ув'язнення, але без перспективи звільнення (налічується 1541 особа). За цим же показником ми знаходимося на 5-ому у світі, після США (53290 засуджених), Кенії (3676), Таїланду (3176) і Аргентини (2282).

Якщо брати до уваги статистику по довічно ув'язнених «з перспективою» звільнення, то у деяких європейських країнах їх справді набагато більше.

Наприклад, у Сполученому Королівстві – 8661 довічно ув'язнених, у Туреччині – 6687, у Німеччині – 1953, у Росії – 1760 та в Італії – 1599 [12].

Питання реформування інституту довічного ув'язнення в Україні неодноразово ставало об'єктом обговорення як зі сторони правників, так і з сторони суспільства. Було здійснено не одну спробу вирішення існуючої проблеми.

Зокрема, 27 листопада 2017 року у Верховній Раді України було зареєстровано Законопроект «Про пенітенціарну службу» № 7337, який сприяв би вирішенню даного питання. Але до цього часу він залишається не прийнятим [10].

07 травня 2018 року до Конституційного суду України була направлена конституційна скарга громадянина Тальянова Євгена Володимировича щодо відповідності Конституції ч. 1 ст. 64 та ч. 1 ст. 81 Кримінального кодексу України. Також 27 листопада 2018 року на сторінці Офіційного інтернет-представництва Президента України було розміщено петицію № 22/048523-еп Про скасування довічного ув'язнення для жінок.

Але на даний час жодна ініціатива не спрацювала.

Перелік підстав звільнення особи від відбування покарання визначені Кримінально-виконавчим кодексом України, а саме ст. 152:

- відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;
- закон України про амністію;
- акт про помилування;
- скасування вироку суду і закриття кримінального провадження;
- закінчення строків давності виконання обвинувального вироку;

- умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- хвороба;
- інші підстави, передбачені законом [5].

Однією з підстав звільнення особи від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі є хвороба.

Першим рішенням, яким звільнено довічно ув'язненого в Україні є рішення Апеляційного суду Вінницької області від 03 листопада 2017 року. Відповідно до цього рішення, засудженого до довічного позбавлення волі у 2002 році за вчинення тринадцяти епізодів умисного вбивства за обтяжуючих обставин, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, незаконне зберігання вогнепальної зброї, бандитизм та розбій, Олександра Каверзіна було звільнено від відбування покарання у зв'язку з хворобою.

Тобто з огляду на те, що дане положення спрацювало лише один раз за 26 років існування держави можна стверджувати, що така підстава звільнення для осіб засуджених довічно фактично є незастосовною.

Наступним варіантом звільнення від покарання у виді довічного позбавлення волі може бути акт помилування Президента України. Але умовою такого звільнення є відбуття покарання не менше 20 років. Положення про порядок здійснення помилування наголошує: «особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві і більше судимостей за вчинення умисних злочинів чи відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин» [9]. Європейський суд у справі «Петухов проти України» відзначив, що незрозуміло, про які саме «виняткові випадки та надзвичайні обставини» йдеться [6]. А отже, ув'язнені просто не знають, на якій підставі вони можуть отримати право на звільнення.

Цей механізм має винятковий характер та не є реалістичною перспективою звільнення. Це підтвердив Європейський комітет з запобігання катуванням у доповіді про візит до України у 2016 році.

Також така процедура може бути простором для зловживань, оскільки, Комісія при Президентові України не зобов'язана пояснювати причини відмови, її рішення не публічні і не підлягають оскарженню.

Ще однією підставою звільнення від покарання є умовно-дострокове, але вона не може застосовуватися у даному випадку, оскільки саме поняття «умовно-дострокове» містить вказівку на те, що в покаранні має бути визначений конкретний строк, що у довічному позбавленні волі не має місця. Така система довічного покарання у світі має назву «life without parole» – довічне позбавлення волі без права на дострокове звільнення.

Саме на неможливості застосування такої підстави для звільнення від покарання було обґрунтоване рішення ЄСПЛ від 12.03.2019 р. за заявою Володимира Петухова (засудженого до відбування покарання з 2004 року): «Пан Петухов не мав перспективи звільнення та можливості перегляду його довічного ув'язнення. Сьогодні в Україні кожен довічно ув'язнений страждає, не маючи «права на надію» колись вийти на свободу» [6].

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» від 17 січня 2012 року. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1408522184>
9. Указ Президента України «Про положення про порядок здійснення помилування» від 21 квітня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>
10. Проект Закону «Про пенітенціарну службу» № 7337 від 27 листопада 2017 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965
11. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 20 червня 2017 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67236326>
12. Dirk van Zyl Smit, Catherine Appleton, Life Imprisonment: A Global Human Rights Approach, Harvard University Press, 2019.

References:

1. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny vid 10 hrudnya 1948 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Konventsiya pro zakhyst prav lyudyny ta osnovopolozhnykh svobod vid 04 lystopada 1950 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Mizhnarodnyy pakt pro politychni ta hromadyans'ki prava vid 16 hrudnya 1966 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
4. Konstytutsiya Ukrainy vid 28 chervnya 1996 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/tsard/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Kryminal'no-vykonavchyy kodeks Ukrainy vid 11 lypnya 2003 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
6. Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 12 bereznya 2019 roku u spravi «Petukhov proty Ukrainy». URL: [https://hudots.echr.tsoe.int/rus#{%22tabview%22:\[%22dotsument%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-191939%22\]}](https://hudots.echr.tsoe.int/rus#{%22tabview%22:[%22dotsument%22],[%22itemid%22:[%22001-191939%22]})
7. Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny u spravi «Laslo Mah'yar proty Uhorshchyny» vid 06 serpnia 2018 roku. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1408522294>
8. Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny u spravi «Vinter ta inshi proty Spoluchenooho Korolivstva» vid 17 sichnya 2012 roku. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1408522184>
9. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro polozhennya pro poriyadok zdiysnennya pomyluvannya» vid 21 kvitnya 2015 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>
10. Proekt Zakonu «Pro penitentsiarnu sluzhbu» # 7337 vid 27 lystopada 2017 roku. URL: http://w1.ts1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webprots4_1?pf3511=62965
11. Ukhvala Romens'koho mis'krayonnoho sudu Sums'koyi oblasti vid 20 chervnya 2017 roku. URL: <http://www.reyestr.tsourt.gov.ua/Review/67236326>
12. Dirk van Zyl Smit, Tsatherine Appleton, Life Imprisonment: A Global Human Rights Approach, Harvard University Press, 2019.